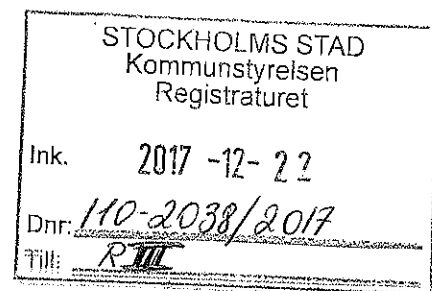

Kulturdepartementet

Transpersoner i Sverige – Förslag för stärkt ställning och bättre levnadsvillkor (SOU 2017:92)

Remissinstanser

- 1 Justitiekanslern (JK)
- 2 Gävle tingsrätt
- 3 Göteborgs tingsrätt
- 4 Förvaltningsrätten i Växjö
- 5 Polismyndigheten
- 6 Kriminalvården
- 7 Brottsoffermyndigheten
- 8 Brottsförebyggande rådet
- 9 Migrationsverket
- 10 Datainspektionen
- 11 Försäkringskassan
- 12 Socialstyrelsen
- 13 Inspektionen för vård och omsorg (IVO)
- 14 Folkhälsomyndigheten
- 15 Myndigheten för vård- och omsorgsanalys
- 16 Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd
- 17 Barnombudsmannen
- 18 Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (Forte)
- 19 Pensionsmyndigheten

- 20 Jämställdhetsmyndigheten
- 21 Tullverket
- 22 Skatteverket
- 23 Kronofogdemyndigheten
- 24 Länsstyrelsen i Dalarnas län
- 25 Länsstyrelsen i Östergötlands län
- 26 Statistiska centralbyrån (SCB)
- 27 Arbetsgivarverket
- 28 Statskontoret
- 29 Statens skolverk
- 30 Statens skolinspektion
- 31 Skolväsendets överklagandenämnd
- 32 Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF)
- 33 Universitetskanslersämbetet
- 34 Universitets- och högskolerådet
- 35 Överklagandenämnden för högskolan
- 36 Centrala Studiestödsnämnden (CSN)
- 37 Myndigheten för yrkeshögskolan
- 38 Göteborgs universitet (Nationella sekretariatet för genusforskning)
- 39 Karolinska institutet
- 40 Uppsala universitet (Nationellt Centrum för Kvinnofrid, NCK)
- 41 Uppsala universitet (Juridiska fakulteten)
- 42 Stockholms universitet
- 43 Linnéuniversitetet
- 44 Högskolan i Halmstad
- 45 Lunds universitet
- 46 Södertörns högskola
- 47 Transportstyrelsen
- 48 Trafikanalys
- 49 Patent- och registreringsverket

- 50 Bolagsverket
- 51 Boverket
- 52 Statens kulturråd
- 53 Forum för levande historia
- 54 Diskrimineringsombudsmannen
- 55 Arbetsförmedlingen
- 56 Arbetsmiljöverket
- 57 Borlänge kommun
- 58 Båstad kommun
- 59 Degerfors kommun
- 60 Eskilstuna kommun
- 61 Eslövs kommun
- 62 Göteborgs kommun
- 63 Halmstad kommun
- 64 Huddinge kommun
- 65 Hörby kommun
- 66 Kiruna kommun
- 67 Kramfors kommun
- 68 Köpings kommun
- 69 Lessebo kommun
- 70 Malmö kommun
- 71 Munkfors kommun
- 72 Nybro kommun
- 73 Pajala kommun
- 74 Rättviks kommun
- 75 Stockholms kommun
- 76 Storfors kommun
- 77 Timrå kommun
- 78 Tjörns kommun
- 79 Trollhättans kommun

- 80 Tyresö kommun
- 81 Töreboda kommun
- 82 Värnamo kommun
- 83 Ystad kommun
- 84 Örnsköldsviks kommun
- 85 Österåkers kommun
- 86 Skåne läns landsting
- 87 Stockholms läns landsting
- 88 Södermanlands läns landsting
- 89 Västra Götalands läns landsting
- 90 Västerbottens läns landsting
- 91 Sveriges Kommuner och Landsting
- 92 Statens medicinsk-etiska råd (SMER)
- 93 Karolinska Universitetssjukhuset
- 94 Akademiska sjukhuset
- 95 Norrlands Universitetssjukhus
- 96 Sahlgrenska Universitetssjukhuset
- 97 Universitetssjukhuset i Linköping
- 98 Skånes Universitetssjukhus
- 99 Sveriges Läkarförbund
- 100 Svenska barnläkarföreningen
- 101 Vårdförbundet
- 102 Sveriges Universitets- och Högskoleförbund (SUHF)
- 103 Sveriges universitetslärare och forskare (SULF)
- 104 Riksidrottsförbundet
- 105 Gymnastik- och idrottshögskolan (Centrum för idrottsforskning)
- 106 Landsorganisationen i Sverige (LO)
- 107 Tjänstemännens centralorganisation (TCO)
- 108 Sveriges akademikers centralorganisation (SACO)
- 109 Svenskt Näringsliv

- 110 Företagarna
- 111 Svensk Försäkring
- 112 Svenska bankföreningen
- 113 Upplysningscentralen
- 114 Föreningen för Sveriges kommunala familjerådgivare
- 115 Barnens rätt i samhället (BRIS)
- 116 Rädda barnen
- 117 Nätverket för Barnkonventionen
- 118 Landsrådet för Sveriges Ungdomsorganisationer
- 119 Riksförbundet för suicidprevention och efterlevandes stöd
- 120 Riksorganisationen för idéburen vård och omsorg (FAMNA)
- 121 Brottsofferjouren (BOJ)
- 122 Folkbildningsförbundet
- 123 Amnesty
- 124 Human Rights Watch Sverige
- 125 Rådgivningsbyrå för asylsökande och flyktingar (Rådgivningsbyrå)
- 126 Lika Unika
- 127 Sveriges antidiskrimineringsbyråer (SADB)
- 128 Byrå för lika rättigheter
- 129 Malmö mot diskriminering
- 130 Antidiskrimineringsbyrå i Uppsala.
- 131 Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners och queeras rättigheter (RFSL)
- 132 Riksförbundet för homosexuella, bisexuella, transpersoners och queeras rättigheter Ungdom (RFSL Ungdom)
- 133 Transföreningen FPES
- 134 Sveriges förenade HBTQ-studenter (SFQ)
- 135 INIS – Intersexuella i Sverige
- 136 Föreningen KIM
- 137 Sveriges nationella nätverk för DSD

- 138 Svensk förening för transsexuell hälsa (SFTH)
- 139 Transförsvaret
- 140 CAH-föreningen
- 141 Klinefelter nätverket
- 142 Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU)
- 143 Sveriges Kvinnolobby
- 144 Terrafem
- 145 Kvinna till Kvinna
- 146 Män för Jämställdhet
- 147 Funktionshinder Sverige (f.d. Handikappförbunden)
- 148 SPF Seniorena
- 149 HBT-Liberaler
- 150 HBT-Socialdemokrater
- 151 Öppna Moderater
- 152 Centerpartiets hbt-nätverk
- 153 Öppna Kristdemokrater

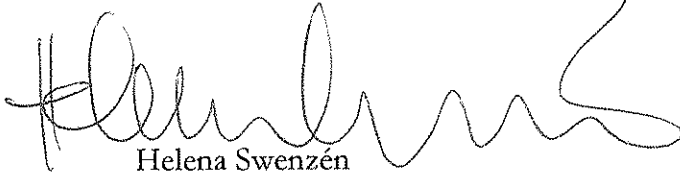
Remissvaren ska ha kommit in till Kulturdepartementet **senast den 19 mars 2018**. Svaren ska lämnas per e-post i Word-format eller teckenläsbar PDF, till ku.remissvar@regeringskansliet.se. Ange remissinstansens namn i ämnesraden på e-postmeddelandet och hänvisa till ovanstående diarienummer.

I remissen ligger att regeringen vill ha synpunkter på förslagen eller materialet i betänkandet.

Myndigheter under regeringen är skyldiga att svara på remissen. En myndighet avgör dock på eget ansvar om den har några synpunkter att redovisa i ett svar. Om myndigheten inte har några synpunkter, räcker det att svaret ger besked om detta.

För **andra remissinstanser** innebär remissen en inbjudan att lämna synpunkter.

Råd om hur remissyttranden utformas finns i Statsrådsberedningens promemoria Svara på remiss – hur och varför (SB PM 2003:2). Den kan laddas ner från Regeringskansliets webbplats www.regeringen.se.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Helena Swenzén', with a long, sweeping horizontal stroke extending to the right.

Helena Swenzén
Expeditions- och rättschef

Kopia till

Wolters Kluwers kundservice, 106 47 Stockholm

#realness

Illustration: C Käberg

Transpersoner i Sverige

Förslag för stärkt ställning och bättre levnadsvillkor

BETÄNKANDE AV UTREDNINGEN OM
STÄRKT STÄLLNING OCH BÄTTRE
LEVNADSVILLKOR FÖR TRANSPERSONER

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2017:92

Transpersoner i Sverige

Förslag för stärkt ställning
och bättre levnadsvillkor

*Betänkande av Utredningen om
Stärkt ställning och bättre levnadsvillkor för transpersoner*

Stockholm 2017

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2017:92

SOU och Ds kan köpas från Wolters Kluwers kundservice.
Beställningsadress: Wolters Kluwers kundservice, 106 47 Stockholm
Ordertelefon: 08-598 191 90
E-post: kundservice@wolterskluwer.se
Webbplats: wolterskluwer.se/offentligapublikationer

För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Wolters Kluwer Sverige AB
på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Svara på remiss – hur och varför

Statsrådsberedningen, SB PM 2003:2 (reviderad 2009-05-02).

En kort handledning för dem som ska svara på remiss.

Häftet är gratis och kan laddas ner som pdf från eller beställas på regeringen.se/remisser

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet

Omslagsillustration: #Realness, C Kåberg (2015). Tillhör Statens museer för världskultur

Tryck: Elanders Sverige AB, Stockholm 2017

ISBN 978-91-38-24711-2

ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Kulturdepartementet

Regeringen beslutade den 1 december 2016 att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att göra en bred kartläggning av transpersoners villkor och situation i samhället och föreslå insatser som bidrar till förbättrade levnadsvillkor och ett tryggare livsutrymme för transpersoner (dir. 2016:102).

Som särskild utredare förordnades den 1 december 2016 Ulrika Westerlund. Utredningen har antagit namnet Utredningen om stärkt ställning och bättre levnadsvillkor för transpersoner (Ku 2016:05).

Som sakkunniga i utredningen förordnades den 23 januari 2017 Karin Stenson och Pia Kjellander, Kulturdepartementet, Filip Nilsson, Utbildningsdepartementet och Caroline Nilsson, Socialdepartementet. Från och med den 25 april 2017 entledigades Filip Nilsson och Karin Stenson från sina uppdrag och Marie Ek, Kulturdepartementet och Åsa Karlsson, Utbildningsdepartementet förordnades från och med samma dag som sakkunniga i utredningen.

Som experter i utredningen förordnades den 23 januari 2017 Tommy Eriksson, Folkhälsomyndigheten, Malte Sundberg, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor och Johanna Jupiter, Socialstyrelsen. Georg Lagerberg, Socialstyrelsen, förordnades som expert i utredningen från och med den 25 april 2017. Johanna Jupiter entledigades från sitt uppdrag från och med den 22 juni 2017. Från och med den 26 juni 2017 förordnades Bassam Michel El-Khoury, Socialstyrelsen som expert i utredningen.

Utredningen har även knutit till sig en referensgrupp bestående av bland annat läkare och jurister.

Som sekreterare förordnades Jonah Akleye den 16 januari 2017 och Annelie Larsson den 1 februari 2017.

Utredningen överlämnar härmed sitt betänkande *Transpersoner i Sverige – Förslag för stärkt ställning och bättre levnadsvillkor* SOU 2017:92. Uppdraget är i och med detta slutfört.

Stockholm i november 2017

Ulrika Westerlund

/Jonah Akleye
Annelie Larsson

Innehåll

Sammanfattning	21
Summary	41
1 Begreppsordlista	61
2 Utredningens uppdrag och arbete.....	67
2.1 Utredningsuppdraget.....	67
2.1.1 Kartläggning av transpersoners levnadsvillkor	67
2.1.2 Kartläggning av den könsbekräftande vården.....	69
2.1.3 Gemensamma utgångspunkter för utredningens båda delar.....	69
2.2 Hur arbetet bedrivits	70
2.2.1 Transpersoners berättelser	70
2.2.2 Den könsbekräftande vården – berättelser från professionen.....	71
2.2.3 Bilateral kontakt, samrådsmöten och hearing.....	72
2.2.4 Referensgrupp och konsulter.....	74
2.2.5 Befintligt material.....	74
2.2.6 Sprida kunskap om transpersoners levnadsvillkor	77
2.3 Betänkandets innehåll.....	77
3 Med utgångspunkt i mänskliga rättigheter.....	81
3.1 Globala mänskliga rättigheter och principer	82
3.1.1 Generella rättigheter och principer	82

3.1.2	Trans- och intersexspecifika rekommendationer.....	92
3.2	Trans- och intersexrättigheter inom Europarådet.....	99
3.2.1	Europakonventionen och domar från Europadomstolen.....	99
3.2.2	Istanbulkonventionen.....	101
3.2.3	Resolutioner från Europarådets parlamentariska församling.....	103
3.2.4	Ministerrådets rekommendation.....	106
3.2.5	Rekommendationer från Europarådets kommissionär för mänskliga rättigheter.....	108
3.3	EU:s lagstiftning och arbete för lika rättigheter för transpersoner och personer med intersexvariation	113
3.3.1	EU:s lagstiftning på asylrättsområdet	115
3.3.2	Brottsofferdirektivet.....	116
4	Utredningens sammanhang.....	117
4.1	Regeringens strategi för det nationella arbetet med mänskliga rättigheter.....	117
4.1.1	En nationell institution för mänskliga rättigheter	118
4.1.2	Ett samordnat och systematiskt arbete med mänskliga rättigheter inom offentlig verksamhet.....	119
4.1.3	Några konventioner och protokoll som ej tillträtts	119
4.1.4	Granskningen av Sverige i FN:s råd för mänskliga rättigheter 2015.....	120
4.2	Staten, kommuner och landstings ansvar i arbetet för transpersoners levnadsvillkor	120
4.2.1	Staten	121
4.2.2	Kommuner och landsting	129
4.3	Internationella exempel på nationellt strategiskt arbete	133
4.3.1	Rekommendationer från Europarådets avdelning för frågor om sexuell läggning och könsidentitet.....	134

4.3.2	Norge	135
4.3.3	Malta.....	136
4.3.4	Storbritannien.....	137
4.3.5	Ytterligare internationella exempel	137
4.4	Arbetet mot diskriminering	138
4.4.1	Diskrimineringslagen	138
4.4.2	Diskrimineringsombudsmannen och Nämnden mot diskriminering.....	139
4.4.3	Föreslagna förändringar	141
4.4.4	Anmälningar till Diskrimineringsombudsmannen	143
4.4.5	Antidiskrimineringsbyråerna.....	144
4.5	Ett transperspektiv på jämställdhetspolitiken.....	145
4.5.1	De jämställdhetspolitiska målen och kritik från ett hbtqi-perspektiv	145
4.5.2	Ett transperspektiv på arbetet med Jämställdhetsintegrering i myndigheter, JIM.....	148
4.5.3	En feministisk jämställdhetspolitik och en ny myndighet	151
4.6	Folkhälsopolitiken	152
4.6.1	Folkhälsopolitikens övergripande mål och målområden	153
4.6.2	Folkhälsopolitikens struktur	155
4.6.3	Kritik och förbättringspotential	160
4.6.4	Folkhälsoarbetet en global fråga – Agenda 2030.....	162

DEL I

5	Transpersoners levnadsvillkor	167
5.1	Generella iakttagelser.....	167
5.2	Att leva i enlighet med sin könsidentitet.....	168
5.2.1	Livskvalitet, nöjdhet och framtidstro.....	171
5.2.2	Det juridiska könet.....	172
5.3	Utsatthet för kränkning och diskriminering.....	174
5.3.1	Utsatthet för kränkningar och trakasserier	174

5.3.2	Upplevelser av diskriminering.....	176
5.4	Utsatthet i det offentliga rummet	177
5.4.1	Utsatthet vid besök på könsuppdelade toaletter.....	181
5.5	Utsatthet vid resor	186
5.5.1	Upplevda hinder i samband med resor	186
5.6	Utsatthet för våld	190
5.6.1	Utsatthet för våld och hot om våld.....	190
5.6.2	Utsatthet i nära relationer	194
5.6.3	Hedersvåld och begränsningar	195
5.6.4	Hatbrott.....	195
5.7	Allmänt hälsotillstånd	204
5.7.1	Vänner, familj och partnerrelation.....	205
5.7.2	Fysisk hälsa.....	209
5.7.3	Sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (SRHR).....	209
5.8	Attityder till transpersoner	219
5.8.1	Hbt-personers upplevelser av förekomsten av negativa yttringar gentemot transpersoner	221
6	Fler perspektiv på transpersoners levnadsvillkor	223
6.1	Livscykelperspektiv	224
6.1.1	Levnadsvillkor för barn och unga som är transpersoner.....	224
6.1.2	Äldre transpersoners levnadsvillkor.....	236
6.1.3	Föräldraskap.....	244
6.2	Transpersoner med särskilda erfarenheter	254
6.2.1	Transpersoner med annan etnisk bakgrund än svensk.....	254
6.2.2	Transpersoner med funktionsnedsättning.....	257
6.2.3	Transpersoner med erfarenhet av sex mot ersättning	259
6.2.4	Transpersoner med erfarenhet av migration	262

7	Transpersoners psykiska hälsa	279
7.1	Psykiskt välbefinnande	279
7.1.1	Minoritetsstressmodellen som möjlig förklaringsmodell	282
7.1.2	Psykosocial livssituation, utsatthet och psykiskt välbefinnande	284
7.2	Befintliga insatser för att stärka den psykiska hälsan	287
7.2.1	Regeringens strategi inom området psykisk hälsa	287
7.2.2	Överenskommelse mellan staten och SKL	288
7.3	Ätstörningar	290
7.4	Självmodstankar och självmordsförsök.....	292
7.4.1	Att förebygga självmord och självmordsförsök	295
7.5	Alkohol, narkotika, dopning och tobak (ANDT).....	297
7.5.1	Alkohol	297
7.5.2	Narkotika.....	298
7.5.3	Tobak.....	298
7.5.4	Struktur för ANDT-arbetet.....	298
8	Bemötande inom hälso- och sjukvården samt social omsorg	305
8.1	Generella iakttagelser.....	305
8.1.1	Transpersoners upplevelser av bemötande inom hälso- och sjukvården	306
8.1.2	Brister i bemötande påverkar teamen för den könsbekräftande vården	310
8.2	Bemötande på vårdcentraler	311
8.3	Bemötande inom psykiatri	312
8.4	Bemötande inom gynekologi, graviditets- och förlossningsvården samt inom fertilitetsvården.....	314
8.4.1	Gravida män och ickebinära transpersoner.....	316
8.5	Bemötande inom barn- och ungdomspsykiatri.....	318

8.6	Bemötande på ungdomsmottagningar	320
8.7	Bemötande inom elevhälsa	323
8.7.1	Elevhälsans uppdrag	324
8.8	Bemötande inom äldreomsorgen	325
8.9	Bemötande inom socialtjänsten	326
8.10	Bemötande inom LSS-verksamheter	328
8.11	Initiativ till ett bättre bemötande	329
8.11.1	Västra götalandregionens pågående arbete	330
8.11.2	RaTe – health care for trans people	331
8.12	Utredningens uppdrag att sprida kunskap	331
9	Transpersoners fritid	333
9.1	Generella iakttagelser	333
9.1.1	Många politikområden berör fritiden	334
9.1.2	Kommunernas roll	334
9.2	Om unga transpersoners fritid	335
9.2.1	Mötesplatser för unga hbtq-personer	337
9.3	Transpersoners egenorganisering	341
9.3.1	Behov av verksamhet för anhöriga till transpersoner	343
9.3.2	Befintliga föreningar och arrangemang för och av transpersoner	343
9.4	Internets särskilda betydelse	347
9.4.1	Transformerings.se	348
9.5	Möjligheter till motion och träning	349
9.5.1	Idrottens åldersindelning	350
9.5.2	Transpersoners upplevelser av barn- och ungdomsidrott	351
9.6	Omklädningsrummens bristande tillgänglighet	354
9.6.1	Könsuppdelade omklädningsrum och brist på möjlighet till ombyte	354
9.6.2	Simhallar	355

9.7	Att besöka idrottsevenemang.....	358
9.8	Den svenska idrottspolitiken	358
9.8.1	Riksidrottsförbundet.....	361
9.8.2	Granskning av statsbidragen till idrottsrörelsen	365
9.8.3	Kulturutskottets uppföljning av statens idrottspolitiska mål.....	367
9.8.4	Centrum för idrottsforskning	368
9.8.5	Pågående förändringsarbete	369
9.9	Uppdraget att sprida kunskap om transpersoners levnadsvillkor	370
10	Transpersoners situation på arbetsmarknaden	371
10.1	Generella iakttagelser.....	371
10.2	Befintliga studier om transpersoners villkor på den svenska arbetsmarknaden	373
10.3	Internationell utblick.....	374
10.4	Situationen för transpersoner på den svenska arbetsmarknaden	377
10.4.1	Psykosocial arbetsmiljö.....	377
10.4.2	Fysisk arbetsmiljö.....	379
10.4.3	Yrkesverksamma som genomgår könsbekräftande vård och behandling.....	381
10.4.4	Hinder och diskriminering i samband med rekrytering	383
10.5	Myndigheters arbete och lagstiftning på arbetsmarknadsområdet	386
10.5.1	Arbetsförmedlingen	386
10.5.2	Arbetsmiljöverket.....	387
10.5.3	Diskrimineringsombudsmannen	389
10.5.4	Nytt centrum för kunskap och utvärdering om arbetsmiljö	391
10.6	Dialog med arbetsgivarorganisationer	392
10.7	Dialog med fackliga organisationer	393

11	Administrativa problem för personer som ändrat juridiskt kön.....	395
11.1	Generella iakttagelser	396
11.2	Socialstyrelsens kartläggning för administrativa problem för personer som ändrat juridiskt kön	399
11.2.1	Bakgrund.....	399
11.2.2	Uppdraget.....	400
11.3	Personnumret – en nyckel till information om enskilda....	401
11.3.1	Betydelsen av personnumrets näst sista siffra	401
11.3.2	Hur personuppgifter hanteras i folkbokföringen	403
11.3.3	Uppgifter från folkbokföringen till myndigheter.....	404
11.3.4	Uppgifter från folkbokföringen till andra aktörer än myndigheter	405
11.3.5	Sekretessmarkering	406
11.3.6	Relationen till närstående i folkbokföringen.....	407
11.4	Administrativ hantering för vissa myndigheter.....	409
11.4.1	Erhållande av nya id-handlingar	409
11.4.2	X som könsmarkör i pass	412
11.4.3	Pension	416
11.4.4	Hälso- och sjukvård	416
11.5	Administrativ hantering för vissa övriga aktörer.....	419
11.5.1	Bankväsendet.....	420
11.5.2	Kreditupplysning.....	423
11.5.3	Försäkringsbolagen.....	425
11.6	Orsaker till problem.....	427
11.7	Diskriminering?	427
12	Utfärdande av nya betygsdokument vid ändrat juridiskt kön.....	429
12.1	Arbetsintyg	431
12.2	Problemformulering.....	431
12.2.1	Administrativa utmaningar.....	432

12.2.2	Statliga myndigheters hantering	433
12.2.3	<i>Examensbevis i fokus</i> – Sveriges förenade HBTQ-studenters rapport.....	434
12.2.4	Tillämpning och egna rutiner hos skolor och lärosäten	435
12.2.5	Behovet av riktlinjer	436
12.2.6	Datering av nya betygsdokument.....	437
12.2.7	Kopia eller original?.....	438
12.3	Rättsliga förutsättningar för att utfärda nya betygsdokument.....	439
12.3.1	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna.....	439
12.3.2	Att utfärda betygsdokument	441
12.3.3	Originalhandling.....	447
12.3.4	Datering	449
12.3.5	Möjligheter att få ett beslut ändrat.....	449
12.3.6	Administrativa problem för personer som bytt juridiskt kön.....	455
12.4	Möjliga lösningar.....	456
12.4.1	Andras förslag på lösningar.....	456
12.4.2	Utredningens tankar om möjliga lösningar	459
13	Transpersoner i statistiken.....	461
13.1	Inkludering av ickebinära i enkäter och undersökningar ...	461
13.1.1	Exempel på hur ickebinära kan inkluderas.....	462
13.2	Transerfarenhet som bakgrundsvariabel.....	465
13.3	Inkludering av ickebinära i könsuppdelad statistik.....	466
13.3.1	Personuppgiftslagen (PUL).....	467
13.3.2	Dataskyddsförordningen	469
13.4	Den officiella statistiken.....	470
13.4.1	Krav på könsuppdelning i den officiella statistiken	471

14	Överväganden och förslag	475
14.1	Transpersoners levnadsvillkor	475
14.1.1	Samordning av arbetet för hbtqi-personers rättigheter	476
14.1.2	Utredning om att införa ett tredje juridiskt kön	488
14.1.3	Kunskap om hbtqi-personers levnadsvillkor i relevanta utbildningar	490
14.1.4	Ökade möjligheter till personlig upprättelse för diskriminerade	492
14.1.5	Utred vilka hinder transpersoner upplever vid resande	494
14.1.6	X som könsmarkör i svenska pass	496
14.1.7	Tillgängliga toaletter och omklädningsrum	497
14.1.8	Ökad kunskap om transpersoners brottsutsatthet	499
14.1.9	Stöd till civila samhällets arbete med brottsofferstöd	500
14.1.10	Stärkt och förbättrat arbete för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter	501
14.1.11	Pågående och kommande lagstiftningsarbete och arbete med uppföljning av Sveriges åtaganden med mänskliga rättigheter	502
14.2	Fler perspektiv på transpersoners levnadsvillkor	505
14.2.1	Barn och unga transpersoners levnadsvillkor	506
14.2.2	Äldre transpersoners levnadsvillkor	507
14.2.3	Föräldraskap och familjebildning	509
14.2.4	Asylsökande transpersoners situation	511
14.3	Transpersoners psykiska hälsa	515
14.3.1	Kunskapshöjande insatser och ett mer riktat arbete	515
14.4	Bemötande inom hälso- och sjukvård samt social omsorg	519
14.4.1	Ökad kunskap om en tryggare vård	520
14.5	Transpersoners fritid	522

14.5.1	Tryggare mötesplatser och stärkt egenorganisering.....	522
14.5.2	Idrott och motion.....	524
14.6	Transpersoners situation på arbetsmarknaden.....	527
14.6.1	Kunskapsspridande insatser.....	527
14.7	Administrativa problem för personer som ändrat juridiskt kön	529
14.7.1	Tillgänglig information	529
14.7.2	Hänvisningspersonnummer blir obligatorisk uppgift	531
14.7.3	Uppföljning av kartläggning	532
14.7.4	Ökad patientsäkerhet	533
14.7.5	Ny utredning	534
14.8	Utfärdande av nya betygsdokument vid ändrat juridiskt kön	536
14.8.1	Nationella riktlinjer ska tas fram.....	537
14.8.2	Ny utredning	538
14.9	Transpersoner i statistiken	539
14.9.1	Bättre inkludering av transpersoner i enkäter och undersökningar.....	539

DEL II

15	Den könsbekräftande vården.....	545
15.1	Socialstyrelsens kunskapsstöd.....	549
15.1.1	Kunskapsstödens rekommendationer	549
15.1.2	Tillämpningen av kunskapsstöden	560
15.1.3	Socialstyrelsens utredning från 2010.....	568
15.1.4	Exempel på andra former av styrning av vård.....	574
15.2	Transpersoners upplevelser och erfarenheter av den könsbekräftande vården.....	576
15.2.1	Generella erfarenheter och skillnader mellan transpersoner med olika könsidentitet.....	578
15.2.2	Erfarenheter av olika instanser inom den könsbekräftande vården	630
15.2.3	Erfarenheter av de olika teamen	632

15.2.4	Ungas erfarenheter och behov	639
15.2.5	Erfarenheter från personer med funktionsnedsättningar.....	651
15.2.6	Könsbekräftande vård för personer utan uppehållstillstånd	666
15.2.7	Erfarenheter av självbehandling	669
15.3	Organisationernas ståndpunkter	683
15.3.1	RFSL och RFSL Ungdom	683
15.3.2	FPES	684
15.3.3	Benjamin/Transsexuella i Sverige.....	684
15.3.4	Föreningen KIM – Kön Identitet Mångfald.....	685
15.3.5	Transförsvaret	685
15.3.6	Transammans.....	685
15.3.7	TGEU	686
15.4	Erfarenheter från utredningsteamerna	686
15.4.1	Teamens och Svensk förening för transsexuell hälsa, SFTH:s, beskrivningar av utmaningar	686
15.4.2	Beskrivning av väntetiderna och orsakerna till dessa	703
15.4.3	Insatser för sexuell hälsa och fertilitet.....	715
15.4.4	Utmaningar för eftervården enligt endokrinologer.....	730
15.4.5	Nationella kvalitetsregistret	733
15.5	Socialstyrelsens rättsliga råd	734
15.5.1	Rättsliga rådet och dess uppgifter.....	734
15.5.2	Det tidigare steriliseringskravet i könstillhörighetslagen.....	735
15.5.3	Tillstånd till sterilisering krävs fortfarande i vissa fall.....	736
15.5.4	Antalet ansökningar 1972–2016.....	738
15.5.5	Avslag på ansökningar 2013–2017	739
15.5.6	Riktlinjer och liknande som har inverkan på besluten från Rättsliga rådet.....	750
15.6	Kommande förändringar av vården	759
15.6.1	Revidering av ICD	759
15.6.2	Uppdatering av kunskapsstöden	767
15.6.3	Nytt initiativ för könsbekräftande vård	768

15.6.4	Förändring av könstillhörighetslagen.....	768
15.7	Internationella erfarenheter och goda exempel.....	776
15.7.1	Norge och Danmark	776
15.7.2	Mänskliga rättigheter, könsbekräftande vård och juridiskt erkännande.....	779
15.7.3	Goda exempel från Sverige.....	784
15.8	Levnadsvillkor för personer med intersexvariation	786
15.8.1	Generella iakttagelser	787
15.8.2	Socialstyrelsens kartläggning.....	788
15.8.3	Kritik från ett juridiskt mänskliga rättigheter- perspektiv.....	790
15.8.4	Mer om andra dokument med ställningstaganden om vård för personer med intersexvariation	792
15.8.5	Resultat från dsd-LIFE	792
15.8.6	Andra studier om CAH, hypospadi och tidiga ingrepp.....	798
15.8.7	Andra erfarenheter från personer med intersexvariation – och från föräldrar till barn med intersexvariation	799
15.8.8	Kommentar från Statens medicinsk-etiska råd....	800
15.8.9	INIS position.....	802
15.8.10	CAH-föreningens position.....	804
15.8.11	Klinefelternätverkets position	806
15.8.12	RFSL och RFSL Ungdoms position	807
15.8.13	Intersex Scandinavias och OII:s position	809
15.8.14	Ställningstagande från det tredje internationella intersexforumet 2013 och uttalande från det fjärde internationella intersexforumet 2017.....	809
15.8.15	Uttalande från det första europeiska intersexcommunityeventet	811
15.8.16	Amnesty Internationals rapport (fokus på Danmark och Tyskland)	812
15.8.17	Transgender Europas ställningstagande.....	814
15.8.18	Förslaget i SOU 2014:91.....	815
15.8.19	Pågående arbete i Norge	817
15.8.20	Ytterligare erfarenheter från andra länder.....	817

16	Överväganden och förslag	819
16.1	Kortare köer och en mer jämlik vård	820
16.1.1	En överenskommelse med Sveriges Kommuner och Landsting	820
16.2	Ytterligare tankar kring framtida förändringar.....	827
16.2.1	Tillgängligare information och vård.....	827
16.3	Insatser för att förbättra livskvaliteten för personer med intersexvariation	830
16.3.1	Utredning om lagstiftning mot ingrepp och åtgärder för förbättrad vård för alla med intersexvariation	830
17	Konsekvensbeskrivningar	833
17.1	Konsekvenser för kommuner och landsting – den kommunala självstyrelsen och finansieringsprincipen	833
17.1.1	Förslag som berör kommuner och landsting	834
17.1.2	Förslag som berör vissa landsting	834
17.2	Konsekvenser för statens finanser.....	835
17.2.1	Den könsbekräftande vården	835
17.2.2	Ökningar i befintliga statsbidrag.....	836
17.3	Konsekvenser för brottsligheten	838
17.4	Konsekvenser för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet	839
17.5	Konsekvenser för jämställdheten mellan kvinnor och män	839
17.6	Konsekvenser för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.....	840
17.7	Övriga konsekvensbeskrivningar enligt utredningens direktiv (dir. 2016:102)	841
18	Referenser	847

Bilagor

Bilaga 1	Kommittédirektiv 2016:102	891
Bilaga 2	Inbjudan till hearing om transpersoners rättigheter...	907
Bilaga 3	Uppdraget att sprida kunskap om transpersoners levnadsvillkor	909
Bilaga 4	Länder som har infört möjligheten att ha X som könsmarkör i pass	911

Sammanfattning

Utredningen om stärkt ställning och bättre levnadsvillkor för transpersoner redogör i detta betänkande för resultaten av vår kartläggning av transpersoners levnadsvillkor. Vi lämnar också förslag till åtgärder inom flera områden i syfte att stärka transpersoners ställning.

Utredningens utgångspunkter och sammanhang

Utredningen redogör inledningsvis för några av de politikområden som våra förslag berör. Med start i det globala och europeiska arbetet för mänskliga rättigheter går vi sedan vidare till arbetet för mänskliga rättigheter generellt i Sverige, åtgärder för hbtq-personers rättigheter, arbetet mot diskriminering, för jämställdhet och för folkhälsa.

Bland annat beskriver vi utformningen av *En strategi för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck*, utvärderingen av denna, och några goda exempel på strategier från andra länder. Vi gör också en kortare analys av jämställdhetsarbetet ur ett transperspektiv, och redogör ur ett transperspektiv för några av de senaste satsningarna mot diskriminering och för jämställdhet. Förslagen under nedanstående rubrik har sin bakgrund i såväl båda dessa kapitel som i kapitlet om levnadsvillkor.

Transpersoners levnadsvillkor

Utredningen ska, enligt direktiven, undersöka hur transpersoner påverkas av samhällets cis- och heteronorm samt identifiera de hinder som finns i samhället för transpersoners möjligheter att leva i enlighet med sin könsidentitet. Vid behov ska utredningen även föreslå insatser för att åtgärda eventuella brister.

Utredningens slutsats är bland annat att arbetet för att förbättra transpersoners levnadsvillkor måste stärkas på ett strukturellt plan, med förtydliganden av ansvar och uppdrag till myndigheter.

Utredningens kartläggning om transpersoners levnadsvillkor

Utredningens resultat visar bland annat att en relativt hög andel av transpersonerna inte kan leva i enlighet med sin könsidentitet och att detta försämrar hälsan. Det är vanligare bland transpersoner än bland befolkningen i stort att skatta sin egen hälsa som dålig.

Det finns också en tydlig skillnad inom gruppen transpersoner, där ickebinära i högre utsträckning skattar sin hälsa som dålig, liksom de som uppger att de inte kan leva i enlighet med sin könsidentitet. Unga transpersoner skattar sin livskvalitet som lägre än unga cispersoner. Själv mordstankar och självmordsförsök är vanligare bland transpersoner än bland befolkningen i stort. Bland unga transpersoner uppger en majoritet att de har haft själv mordstankar.

Att inte ha stöd av sin närmaste omgivning tycks leda till sämre hälsa, och resultat från flera undersökningar tyder på att transpersoner som grupp har sämre stöd i sin omgivning än befolkningen i stort.

Det är vanligare att transpersoner utsätts för trakasserier, kränkande behandling och diskriminering än vad det är för befolkningen i allmänhet. Många transpersoner upplever också att de osynliggörs i samhället, till exempel genom språkbruk som könar, de svenska personnumrens konstruktion och att det saknas möjlighet att ha en juridiskt erkänd identitet som något annat än kvinna eller man.

Många transpersoner har erfarenheter av utsatthet och otrygghet på olika arenor, bland annat olika platser i det offentliga rummet, på restauranger, under resor och vid toalettbesök.

Det är vanligare att transpersoner är utsatta för fysiskt våld än vad befolkningen som helhet är. När det gäller våld i nära relationer kan transpersoner utsättas för en specifik form av våld som tar sikte just på könsidentiteten och könsuttrycket. Hatbrott och hedersrelaterade brott drabbar också transpersoner.

Ett konstaterat problem är att statistiken gällande transpersoners utsatthet är bristfällig. Detta kan delvis förklaras av att många utsatta inte anmäler brott till polisen på grund av bristande tillit, eller bristande tilltro till att det kommer att göra någon skillnad.

Yngre transpersoner uppger att de önskar mer information om sexuell hälsa, till exempel vilka effekter hormonbehandlingar kan ha på den sexuella hälsan och sexualiteten. Även vad gäller reproduktiv hälsa och rättigheter finns brister i den tillgängliga kunskapen om till exempel behovet av stöd.

Förekomsten av hiv bland transpersoner i Sverige är inte känd, eftersom statistiken inte omfattar könsidentitet eller könsuttryck som en variabel. Transspecifik information om säkrare sex är något som efterfrågas.

Baserat på ovanstående föreslår utredningen följande insatser:

Bättre samordning av och struktur på arbetet för hbtqi-personers rättigheter

- Regeringen tar fram en handlingsplan för hbtqi-personers lika rättigheter och möjligheter. Fler myndigheter utses till strategiska myndigheter och en av myndigheterna får ett permanent samordnande ansvar.
- Migrationsverket, Polismyndigheten, Statens skolverk, Barnombudsmannen och den nya Jämställdhetsmyndigheten utses till nya strategiska myndigheter i tillägg till de redan existerande fem.
- Jämställdhetsmyndigheten ges ett samordnande ansvar och ett stödande uppdrag.

En utredning om möjligheten till ett tredje juridiskt kön

- Regeringen tillsätter en utredning i syfte att utreda möjligheten till ett tredje juridiskt kön i Sverige samt därmed ett införande av könsneutrala personnummer.

Bättre kunskap om hbtqi-personers levnadsvillkor

- Ändringar i examensbeskrivningarna i högskoleförordningen i relevanta utbildningar genomförs för att säkerställa att kunskap om hbtq-personers och personer med intersexvariationers levnadsvillkor ingår.

Förbättrade möjligheter att resa

- Jämställdhetsmyndigheten ges i uppdrag att utreda vilka hinder transpersoner upplever i samband med resor.
- Polismyndigheten ges i uppdrag att undersöka möjligheten att införa alternativet X som könsmarkör i svenska passhandlingar.

Tillgängligare toaletter och omklädningsrum

- Regeringen inför ett statsbidrag för stöd till utvecklingsprojekt för transinkluderande miljöer.
- Diskrimineringsombudsmannen ges i uppdrag att, i samarbete med Boverket, ta fram en vägledning för hur transinkluderande omklädningsrum och toaletter kan utformas.
- Alla offentliga aktörer bör skylta enskilda toaletter könsneutralt.

Stärkt stöd till brottsoffer

- Ett uppdrag ges till Polismyndigheten att genomföra en intern kompetenshöjning med hbtqi-perspektiv, med tydligt transperspektiv, gällande hatbrott, hedersrelaterade brott och våld i nära relationer.
- Ett uppdrag ges till Brottsförebyggande rådet att inkludera transpersoner i Nationella trygghetsundersökningen.
- Ett långsiktigt ekonomiskt stöd till civila samhällets stödverksamhet för hbtqi-personer som brottsoffer ska säkerställas.

Stärkt och förbättrat arbete för sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter

- Folkhälsomyndigheten ges i uppdrag att se över statistiken avseende överföringar av hiv i syfte att utreda om transpersoner bättre kan inkluderas i denna.
- Regeringen tar fram en nationell SRHR-strategi, med ett tydligt hbtqi-perspektiv integrerat.

Fler perspektiv på transpersoners levnadsvillkor

I utredningens direktiv framgår att vi ska anlägga ett intersektionellt perspektiv på uppdraget och bland annat belysa hur andra diskrimineringsgrunder som etnisk tillhörighet, funktionsnedsättning och ålder samspelar med frågorna om könsidentitet och könsuttryck. Utredningen ska även ha ett livscykelperspektiv och belysa vilka hinder som kan uppkomma under ett liv som transperson, samt redogöra för skillnader mellan transpersoner med olika könsidentitet. I detta avsnitt har vi särskilt belyst situationen för transpersoner i olika delar av livscykeln, samt för bland annat transpersoner med erfarenhet av att rasifieras och av att ha en funktionsnedsättning. Utredningen föreslår följande insatser:

Stärkt trans- och intersexperspektiv i arbetet för barns rättigheter

- Barnombudsmannen ges i uppdrag att prata med barn och unga om frågor som rör könsidentitet och om intersexvariationer, utifrån sin metod Unga Direkt. Detta syftar till att öka kunskapen i samhället om hur barns rättigheter enligt barnkonventionen tillgodoses för unga transpersoner och barn och unga med intersexvariation.
- Skolinspektionen ges i uppdrag att utreda transpersoners situation som elever i grundskola och gymnasium.

Barnombudsmannen har uppgett för utredningen att antalet barn med transexfarenhet som hör av sig har ökat. Barnkonventionen har föreslagits bli svensk lag och enligt utredningen finns det ett behov av

att inkludera ett trans- och intersexperspektiv i arbetet med att säkerställa att konventionens intentioner följs.

Många av de berättelser som kommit in till utredningen från yngre transpersoner handlar om skolan. Att alla har lika rätt till utbildning och att kunna ta del av denna utan att utsättas för trakasserier eller diskriminering, är av central betydelse.

Stärkt hbtqi-perspektiv i arbetet för äldres levnadsvillkor

- Folkhälsomyndigheten ges i uppdrag att ta fram ny kunskap om äldre transpersoners levnadsvillkor och särskilda behov, samt att kartlägga vilka insatser som behövs för att öka äldre transpersoners psykiska välbefinnande.
- Socialstyrelsen ges i uppdrag att ta fram rekommendationer för hur kommuner kan inkludera ett hbtqi-perspektiv, med ett tydligt transperspektiv, i de planer och styrdokument som rör äldreomsorgen.
- Socialstyrelsen ges i uppdrag att ta fram en handbok för hur verksamheter inom äldre vården kan arbeta med frågor som rör könsidentitet, könsuttryck, sexuell läggning och sexualitet.

Kunskapen om äldre transpersoner är begränsad. Det finns mer kunskap om situationen för äldre homo- och bisexuella personer, och mer om unga transpersoner. Bland de äldre svarande i Folkhälsomyndighetens studie var det vanligare än bland de yngre svarande att sakna emotionellt stöd.

Inom äldreomsorgen finns brister i såväl kunskap som åtgärder för att säkerställa att äldre transpersoners behov uppfylls.

Stärkt stöd till hbtqi-familjer

- Socialstyrelsen ges i uppdrag att kartlägga behovet av stödmaterial till familjer där någon eller flera av föräldrarna är transpersoner, samt till familjer med transbarn.
- Regeringen tillsätter en utredning med uppdrag att genomföra en översyn av föräldrabalken i syfte att göra den könsneutral.

Det finns bristande kunskap om transpersoner och föräldraskap. I en undersökning från EU:s byrå för grundläggande rättigheter uppgav 58 procent av de svarande transpersonerna att de var föräldrar.

Transpersoner som är föräldrar har behov av transkompetenta vårdgivare inom till exempel vården för gravida och på barnavårdscentraler.

Att föräldrabalken inte är könsneutral leder till administrativa problem vad gäller registrering av transpersoner som är föräldrar i folkbokföringen. De förslag som lämnats av tidigare utredningar adresserar inte detta problem på ett tillfredsställande sätt enligt utredningen. Utredningen menar därför att det finns ett behov av att se över föräldrabalken. Alternativt bör en utredning tillsättas med ett begränsat uppdrag att föreslå nödvändiga åtgärder ur ett trans- och intersexperspektiv.

Förbättrat arbete för asylsökande hbtqi-personer

- Migrationsverket ges i uppdrag att förbättra möjligheterna att kontinuerligt utvärdera kvaliteten av prövningarna av hbtqi-personers asylansökningar. Utvärderingarna ska ha ett normkritiskt perspektiv så att eventuella stereotypa föreställningar som kan präglade beslut blir belysta.
- Migrationsverket ges i uppdrag att förändra utformningen av LMA-korten så att de inte skapar hinder för transpersoner.
- Migrationsverket ges i uppdrag att i myndighetens register registrera asylsökandes könstillhörighet baserat på självidentifikation.
- Migrationsverket ges i uppdrag att säkerställa trygga boenden för asylsökande hbtqi-personer.

Asylsökande transpersoner som utredningen varit i kontakt med uppger att de saknar trygga boenden. Det skapar problem att LMA-korten som används för att identifiera asylsökande inte återspeglar deras könsidentitet och/eller könsuttryck och att transkompetensen hos Migrationsverkets handläggare varierar.

Juridiska biträden och kuratorer som utredningen varit i kontakt med ger en liknande bild av bland annat beslut som fattas på stereo-

typ och godtycklig basis och om utsatthet på Migrationsverkets boenden.

Migrationsverket har själva utvärderat kvaliteten i beslut vad gäller ansökningar med "hbtq-skäl" och konstaterat att det finns förbättringspotential.

Transpersoners psykiska hälsa

Enligt direktiven ska utredningen, i samråd med den nationella samordnaren för utveckling och samordning av insatser inom området psykisk hälsa (S 2015:09), identifiera hur insatser för att öka den psykiska hälsan och minska stressen bland transpersoner kan inkorporeras i det arbete som utförs av myndigheter, kommuner, landsting och organisationer inom området psykisk hälsa. Utredningen ska även föreslå hur riktade preventiva insatser mot självmord och självmordsförsök bland transpersoner kan inrymmas i Folkhälsomyndighetens uppdrag att samordna det suicidförebyggande arbetet samt föreslå hur det nuvarande alkohol, narkotika- och tobaksförebyggande arbetet kan säkerställa att den förhöjda risk som finns hos gruppen transpersoner beaktas. Dessutom har utredningen ett generellt uppdrag att kartlägga transpersoners levnadsvillkor, vilket vi i detta kapitel har gjort med fokus på psykisk hälsa. Utredningen lämnar följande förslag:

Folkhälsomyndighetens arbete får ett tydligare trans- och intersexperspektiv

- Folkhälsomyndigheten ges i uppdrag att genomföra kunskaps-
höjande insatser riktade mot personer med strategiskt ansvar för
folkhälsoarbete.
- Folkhälsomyndigheten ges i uppdrag att fokusera på transperson-
ers utsatthet och särskilda behov i sitt arbete med suicidpreven-
tion. Detta ska bland annat ske genom att det nyligen inrättade
anslaget på området för stöd till civila samhällets organisationer
permanentas och höjs.

- Folkhälsomyndigheten ges i uppdrag att kartlägga förekomsten av ätstörningar bland transpersoner i Sverige samt ta fram förslag på möjliga åtgärder och identifiera utvecklingsbehov.
- Folkhälsomyndigheten ges i uppdrag att ta fram ny kunskap samt utveckla ett stödmaterial om hbtq-personer och ANDT-problematik. Stöd till peer-to-peer-insatser och metodutveckling ska tillgängliggöras i syfte att möjliggöra för mindre organisationer som representerar särskilt utsatta grupper att söka bidrag.

En tydligare ANDT-strategi

- Den befintliga ANDT-strategin ska uppdateras på så sätt att det finns tydliga förslag kring hur särskilt utsatta grupper ska nås.

Ett tillägg i överenskommelsen med SKL

- I överenskommelsen för psykisk hälsa mellan staten och SKL skrivs in att kommunerna i sina länsvisa handlingsplaner ska redogöra för hur de planerar att arbeta med att främja den psykiska hälsan och förebygga psykisk ohälsa hos transpersoner.

Undersökningar visar att utsattheten för stress är mycket högre bland transpersoner än hos befolkningen i allmänhet. Mer forskning om situationen för transpersoner i Sverige behövs bland annat vad gäller ätstörningar och vad gäller vilka insatser som får effekt när det gäller att till exempel minska utsattheten för minoritetsstress.

I svenska enkätundersökningar uppger en högre andel av gruppen transpersoner att de funderat på självmord eller har försökt ta sitt eget liv, jämfört med befolkningen i stort.

I överenskommelsen mellan staten och SKL om arbetet för psykisk hälsa ingår bland annat att länsvisa planer för att förbättra den psykiska hälsan ska tas fram. Hbt-gruppen finns nämnd i 9 av de 21 planerna, som en särskilt utsatt grupp.

Inom det suicidpreventiva arbetet finns en nationell handlingsplan, som saknar ett hbtq-perspektiv. Den nationella ANDT-strategin har inte heller något uttalat transperspektiv, eller ett hbtq-perspektiv.

Bemötande inom hälso- och sjukvården samt social omsorg

I utredningens direktiv står att vi, med utgångspunkt i tidigare genomförda studier, ska kartlägga hur bemötandet ser ut för transpersoner inom hälso- och sjukvården. Utredningen lämnar följande förslag:

Kunskapen och säkerheten inom hälso- och sjukvården ska öka

- Socialstyrelsen ges i uppdrag att göra en förstudie om vilka utbildningsinsatser för befintlig vårdpersonal som behövs.
- Socialstyrelsen ges i uppdrag att kartlägga om de journalsystem som används i Sverige för graviditetsrelaterad vård, förlossningsvård och fosterövervakning är anpassade för individer med manligt personnummer.
- Landsting och regioner bör säkerställa att journalsystem som köps in inte har spårar mot vissa personnummer.
- Socialstyrelsen och Statens skolverk ges i uppdrag att uppdatera *Vägledning för elevhälsan* med kunskap om unga transpersoners levnadsvillkor.

Undersökningar visar bland annat att upp till en fjärdedel av de svarande transpersonerna uppger att de utsatts för diskriminering eller dåligt bemötande inom vården och att detta leder till att de drar sig för att uppsöka vården igen.

Utredningen har också via vår webbplats tagit emot ett stort antal berättelser om problematiskt bemötande inom vården, bland annat från vårdcentraler, psykiatrien inklusive BUP, samt ungdomsmottagningar.

Vi har noterat specifika utmaningar för transmän och ickebinära som är gravida, både vad gäller behov av särskilt stöd, och tekniska svårigheter med journalsystem.

Transpersoners fritid

Enligt direktiven ska utredningen föreslå konkreta insatser för att förbättra transpersoners förutsättningar att tryggt kunna delta i olika typer av fritidsaktiviteter, i det civila samhället och i andra sociala sammanhang, samt föreslå åtgärder för att förbättra transpersoners möjligheter att delta i träning och idrott. Utredningen lämnar följande förslag:

Tryggare mötesplatser och stärkt egenorganisering

- MUCF ges i uppdrag att fördela projektstöd till aktörer som möjliggör mötesplatser och verksamheter för transpersoner och personer med intersexvariationer samt möjlighet till organisering för anhöriga till dessa.
- Statsbidraget till hbtq-organisationer bör höjas.
- MUCF ges i uppdrag att kartlägga hur transpersoner upplever sina möjligheter att vara delaktiga i civilsamhället.
- MUCF tilldelas särskilda medel i syfte att uppdatera utbildningsmaterial och stärka transperspektivet i sitt arbete med att stödja den öppna fritidsverksamheten.

Att ha tillgång till mötesplatser riktade till den egna gruppen är något som unga transpersoner uppger är mycket viktigt i en undersökning från Ungdomsstyrelsen, nuvarande MUCF.

Egenorganisering och kontakten med andra transpersoner nämns i flera av de berättelser som kommit in till utredningen som avgörande för välmåendet. Även anhöriga kan ha behov av kontakt med andra anhöriga. Det kan också finnas behov av att organisera sig i grupper med särskilt fokus på transpersoner med vissa erfarenheter, det är därför viktigt att bidrag är möjliga att söka också för mindre organisationer.

Transpersoners möjligheter att idrotta och träna ska stärkas

- Folkhälsomyndigheten ges i uppdrag att identifiera orsaker till transpersoners stillasittande samt föreslå åtgärder för att få transpersoner i rörelse.
- Regeringen bör inleda en dialog med Riksidrottsförbundet om transpersoners situation inom idrotten.
- Regeringen bör utforma anslagen, anslagsposterna och anslagsvillkoren på ett sådant sätt att endast barn- och ungdomsidrott som bedrivs med beaktande av barnrättsperspektivet får bidrag.
- Centrum för idrottsforskning (CIF) ges i uppdrag att utveckla indikatorer så att statens stöd till idrotten kan följas upp ur ett barnrättsperspektiv.

Transpersoner har en mer stillasittande fritid än befolkningen i stort. I en undersökning från EU:s byrå för grundläggande rättigheter, FRA, uppgav en dryg fjärdedel av de svarande transpersonerna att de upplevt diskriminering på träningsanläggningar. Flera undersökningar visar också att transungdomar har negativa erfarenheter av att vara aktiva inom idrotten, har upplevt trakasserier kopplade till transidentiteten och även brist på stöd från tränare när detta inträffat. Mer kunskap behövs för att kunna undanröja hinder.

Den svenska idrottspolitiken syftar bland annat till att främja folkhälsan och stödja den fria idrottsrörelsen. Det ekonomiska stödet till idrottsrörelsen har fokus på barn och unga, och lägger vikt vid allas möjlighet att delta. Riksidrottsförbundet är svensk idrottsrörelses paraplyorganisation, som bland annat fördelar bidrag.

Transpersoners situation på arbetsmarknaden

Utredningen har haft i uppdrag att i dialog med arbetsmarknadens parter kartlägga hinder för transpersoners möjligheter att på lika villkor delta i arbetslivet, samt vid behov föreslå konkreta insatser för att förbättra arbetsmiljön och situationen på arbetsmarknaden för transpersoner. Utredningen lämnar följande förslag:

Kunskapen om transpersoners situation på arbetsmarknaden ska öka

- Den nya myndigheten Nationellt Arbetsmiljöcentrum ges i uppdrag att med utgångspunkt i befintliga studier utforma ett kunskapsunderlag för arbetsmiljöfrågor med ett hbtq-perspektiv, med särskilt fokus på transpersoners situation. Materialet ska rikta sig till såväl arbetsgivare som skyddsombud och andra förtroendevalda på arbetsplatser.
- Arbetsmiljöverket ges i uppdrag att omarbета eller komplettera de paragrafer i arbetsmiljöföreskriften Arbetsplatsens utformning som rör regler för omklädningsrum, tvätt- och duschutrymmen samt toaletter i syfte att inkludera ett transperspektiv.
- Diskrimineringsombudsmannen ges i uppdrag att genomföra kunskapsspridande insatser till arbetsgivare med goda exempel och metoder för implementering av aktiva åtgärder ur ett transperspektiv.

Utredningen konstaterar att kunskapen om transpersoner på arbetsmarknaden är begränsad och borde öka. Det finns vissa faktorer som gör att transpersoners situation inom arbetslivet särskiljer sig från cispersoners. Detta handlar bland annat om tillgång till toaletter och omklädningsrum. Det finns också en rädsla för att komma ut på arbetsplatsen och riskera att bli utsatt för diskriminering.

Arbetsgivare uppger för utredningen att de gärna vill göra mer för att motverka diskriminering, men att det saknas kunskap, och att det är svårt att veta hur de ska implementera de nya reglerna om aktiva åtgärder.

Fackförbunden konstaterar att det kommer in få anmälningar men att mörkertalet vad gäller diskriminering antagligen är ganska stort. Dock har utredningen kunnat konstatera att fackförbunden har drivit en del ärenden om diskriminering av transpersoner till förlikning, vilket borde bli mer känt.

Administrativa problem för personer som ändrat juridiskt kön

Utredningen ska identifiera vilka administrativa hinder transpersoner möter i sin vardag. Utredningen ska också föreslå konkreta insatser för hur transpersoners vardag kan underlättas när det gäller handläggning och bemötande i kontakt med myndigheter och andra aktörer. Utredningen lämnar följande förslag:

Obligatorisk uppgift från Skatteverket, förbättrad information och en ny utredning

- Skatteverket och Socialstyrelsen ges i uppdrag att ta fram lättillgänglig information om de administrativa konsekvenserna av ändrad juridisk könstillhörighet.
- Skatteverket ges i uppdrag att säkerställa att hänvisningspersonnummer anges som obligatorisk uppgift i informationssystemet Navet.
- Socialstyrelsen ges i uppdrag att följa upp sin kartläggning från 2014 av administrativa problem för personer som ändrat juridiskt kön.
- Regeringen tillsätter en utredning med uppgift att utreda hur det kan säkerställas att en person som byter personnummer inte blir behandlad som en ny person.

Utredningen har fått in ett mycket stort antal berättelser om problem som har uppstått efter ändring av juridiskt kön och därmed personnummer, vid kontakt med såväl privata aktörer som myndigheter.

Problemen beror på att information om enskilda i Sverige oftast är knuten till personnumren och en ändring av den juridiska könstillhörigheten innebär att personen tilldelas nytt personnummer. Relativt många samhällsaktörer har system som inte kan hantera en sådan förändring, det finns inga rutiner för att hantera situationerna och informationen till de som ändrat juridisk könstillhörighet är bristfällig.

Nytt utfärdande av examensbevis, betyg och annan dokumentation vid ändrat juridiskt kön

Utredningen ska enligt direktiven kartlägga vilka eventuella hinder som kan uppkomma när en person som ändrat juridiskt kön behöver använda dokumentation som är utfärdad i enlighet med tidigare personnummer. Vid behov ska utredningen lämna förslag på åtgärder som kan vidtas på kort respektive lång sikt för att komma tillrätta med sådana eventuella hinder samt föreslå hur kontakterna mellan individer och aktörer inom utbildningsväsendet och arbetsmarknaden kan förenklas.

Utredningen har inriktat sig på aktörer inom utbildningsväsendet och transpersoners behov av och möjlighet att få ut dokumentation om genomgången utbildning i nytt personnummer och lämnar följande förslag:

Åtgärder för att förenkla möjligheten att få ut betyg och examensbevis i rätt personnummer

- Statens skolverk, Universitets- och högskolerådet och Myndigheten för yrkeshögskolan får ett gemensamt uppdrag att utreda och ta fram riktlinjer kring hur nya betygsdokument kan tas fram inom respektive utbildningsväsende.
- En utredning bör tillsättas i syfte att säkerställa rätten för personer med ändrat juridiskt kön att få ut betygsdokument och närliggande handlingar i sitt nya personnummer.

Utredningen har fått information om att hanteringen har sett olika ut för olika personer och att olika skolor, universitet och högskolor fattar olika beslut när det gäller att få ut examensbevis eller slutbetyg med nytt personnummer. Till utredningen har framförts att en likvärdig hantering är önskvärd.

Transpersoner i statistiken

Enligt direktiven ska utredningen belysa hur enkäter och undersökningar kan inkludera ickebinära personer och peka på goda exempel på hur detta kan genomföras. Utredningen ska också belysa hur könsuppdelad statistik kan kompletteras genom att inkludera ickebinära personer. Utredningen lämnar följande förslag:

Bättre inkludering av transpersoner i enkäter och undersökningar

- Statistiska centralbryån (SCB) ges i uppdrag att ta fram ett stödmaterial för hur offentliga aktörer kan inkludera binära och ickebinära transpersoner i enkäter och undersökningar.

Utredningen har tagit del av erfarenheter och exempel från bland andra SCB, RFSL och Göteborgs stad, gällande inkludering av ickebinära i enkätundersökningar. Bland annat betonas vikten av att ha tänkt igenom vilken aspekt av kön det är som ska belysas i undersökningen (juridiskt kön, könsidentitet, könsuttryck) och ställa frågan utifrån detta. För att uppfylla lagkrav om könsuppdelad statistik och samtidigt vara inkluderande måste enkäter ställa frågor både om juridiskt kön och om könsidentitet. För att få korrekta resultat om alla transpersoner krävs också en explicit fråga om transidentitet.

Vid könsuppdelad statistik som baseras på registerdata finns en del utmaningar när det gäller att komplettera denna så att ickebinära personer, men även binära transpersoner, inkluderas. Detta handlar bland annat om risken för identifiering av individer som inte gett sitt samtycke till detta. Även personuppgiftslagens förbud mot insamling av data som räknas som känsliga uppgifter är relevant i sammanhanget. Utredningen påpekar att det kan finnas anledning att ifrågasätta vad som numera kan anses vara känsliga uppgifter.

Utredningen menar att en inkludering av ickebinära personer i registerbaserad könsuppdelad statistik är komplicerat bland annat med anledning av att det inte är möjligt fullt ut. Vi hänvisar därför här till vårt förslag om att utreda möjligheterna att införa ett tredje juridiskt kön.

Den könsbekräftande vården

Enligt direktiven ska utredningen belysa hur personer som genomgår könsbekräftande vård uppfattar utredning, vård och behandling, inklusive eftervård; belysa hur dessa personer uppfattar kontakten med olika instanser; kartlägga väntetider för start av utredning och tiden för utredning, samt föreslå konkreta insatser för att öka välbefinnandet hos personer som väntar på vård; samla goda exempel på korrekt information till personer som behöver genomgå vården och hur dessa kan spridas; undersöka i vilken omfattning könsbekräftande vård och behandling är anpassad till ickebinära personers behov och föreslå eventuella insatser. Utredningen lämnar följande förslag:

En överenskommelse med Sveriges Kommuner och Landsting för att korta köerna och göra tillgången till vård mer jämlik

- Regeringen tar initiativ till att en överenskommelse med SKL ingås i syfte att göra den könsbekräftande vården mer jämlik över landet och säkra tillgång till könsbekräftande vård för alla som har behov av den oavsett till exempel ålder och könsidentitet.
- Till överenskommelsen knyts ett belopp för fördelning mellan de olika teamen och specialtläkare inom olika vårdområden. Fördelningen ska ske utifrån längden på köerna och teamens prestationer och justeras vid behov.

Socialstyrelsen gav 2015 ut två kunskapsstöd för den könsbekräftande vården, ett för vården av barn och ungdomar och ett för vården av vuxna. Året därefter gjordes en uppföljning. Socialstyrelsen konstaterade att bristande kunskap och resurser hos remitterande landsting leder till att vården är fortsatt ojämlik mellan landstingen.

Svensk förening för transsexuell hälsa, SFTH, har också uppmärksammat att den könsbekräftande vården är ojämlik i landet, på liknande områden som Socialstyrelsen iakttagit, och menar att detta är ett problem.

Utredningen har också fått in ett ganska stort antal berättelser om svårigheter med att få remiss till den könsbekräftande vården,

samt tagit del av enkätundersökningar som visar på ett relativt utbrett missnöje.

De berättelser utredningen fått in om problem inom vården kan delas in i sex olika huvudområden: de långa väntetiderna och de negativa följderna för den psykiska hälsan; problem med brist på information och delaktighet; oklar nytta med psykologtester och ”real-life-period”; upplevelse av att man förväntas leva upp till stereotypa bilder; känsla av maktlöshet och utsatthet; varierande erfarenheter av bemötande från vårdgivare.

Enligt teamen för den könsbekräftande vården finns utmaningar på flera områden vad gäller möjligheten att bedriva god vård. Bristande resurser och svårigheter att rekrytera tillräckligt med personal med rätt kompetens, bristande kunskap hos beslutsfattare, och därmed svårigheter att få gehör för vikten av verksamheten hör till utmaningar som nämns.

Utredningen har också kartlagt väntetiderna för att få komma till de olika teamen och till de olika behandlingarna som erbjuds efter utredning och diagnos. Väntetiderna varierar kraftigt över landet.

Levnadsvillkor för personer med intersexvariation

Utredningen ska, enligt direktiven, där det är lämpligt, undersöka levnadsvillkoren för personer med intersexvariation. Vi har tagit del av synpunkter från organisationer som representerar personer med intersexvariation, samt av forskning inom ämnet. Utredningen lämnar följande förslag:

Åtgärder för att förbättra vård och rättigheter för personer med intersexvariation

- Regeringen tillsätter en utredning med uppgift att förutsättningslöst utreda frågan om lagstiftning eller andra åtgärder gällande kirurgiska och andra ingrepp på personer med intersexvariation.
- Socialstyrelsen ges ett uppdrag att utreda möjligheten att säkra patientens rätt till information om den egna medicinska historien.
- Socialstyrelsen ges ett uppdrag att, i samarbete med organisationer som företräder berörda personer, ta fram ett kunskapsstöd för

vården av personer med intersexvariation. Arbetet kan inledas med att göra en kartläggning och ska komplettera den tidigare gjorda kartläggningen.

Utredningen har tagit del av resultat från en enkätundersökning, dsdLIFE, där svenska personer med intersexvariation svarade på frågor om sin livskvalitet. De flesta som svarat är nöjda eller ganska nöjda med sina erfarenheter men många menar samtidigt att vården egentligen borde vänta med irreversibla ingrepp. Resultaten får tolkas med försiktighet.

Statens medicinsk-etiska råd menar i en kommentar att kirurgiska ingrepp på spädbarn eller små barn inte ska göras utan medicinsk indikation eller på svag indikation med bristande kunskapsunderlag. Mer kunskap efterfrågas, liksom stöd åt föräldrar och barn.

Bland de organisationer som representerar personer med intersexvariation finns olika uppfattningar i frågan om kirurgiska ingrepp på spädbarn och små barn. Däremot finns konsensus rörande behovet av mer kunskap inom vården och tillgång till specialistvård.